

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра музичного мистецтва

Дипломна робота
магістра

з теми: **“РОЗВИТОК МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ УЧНІВ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО
МИСТЕЦТВА”**

Виконав: студент 2 курсу, ММб1-М17 групи
спеціальність 014 Середня освіта
(Музичне мистецтво)

Коломієць Максим Артурович

Науковий керівник – Чайка С.В.,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент – Печенюк М.А.,

кандидат педагогічних наук, професор

2018 р.

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА	
1.1 Сутність і зміст поняття „музичне сприймання”.....	8
1.2 Вікова характеристика та особливості музичного сприймання учнів молодшого шкільного віку.....	19
1.3 Специфіка уроку музичного мистецтва в початкових класах.....	30
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДИЧНИХ ЗАСАД РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	40
2.1 Використання переваг провідних методичних систем музичного виховання та навчання в процесі розвитку музичного сприймання дітей молодшого шкільного віку.....	40
2.2 Обґрунтування критеріїв, показників і діагностика розвиненості музичного сприймання молодших школярів.....	51
2.3 Результати дослідно-експериментальної роботи з проблеми дослідження.....	61
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81
ДОДАТКИ.....	88

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У законі України “Про освіту” наголошується, що метою освітнього процесу є всебічний розвиток людини, її талантів, розумових і фізичних здібностей, духовних і естетичних якостей. У зв’язку з цим у процесі становлення підростаючого покоління зростає значення музичного мистецтва, що найбільш стимулює до творчої діяльності, сприяє формуванню пізнавальних та емоційно-мотиваційних функцій, розвитку творчого мислення, здібностей, комунікаційності, а також позитивних якостей характеру школяра.

Саме перед вчителем музичного мистецтва в початкових класах стоїть завдання розвинути чутливість дітей до музики, ввести їх у світ краси й добра, відкрити в музиці животворне джерело людських почуттів і переживань. Реалізація розвивально-виховного впливу музичного мистецтва пов’язується науковцями, перш за все, зі здатністю слухати й чути, емоційно переживати та відкликатися на зміст музичного твору. Справжній, відчутий і продуманий процес слухання творів музичного мистецтва – основа всіх форм залучення до музики, тому, що при цьому активізується внутрішній духовний світ учнів, їх почуття і думки. Поза слухання, усвідомлення і розуміння музика як мистецтво взагалі не існує.

Музичне виховання відіграє важливу роль у духовному становленні особистості людини. Пізнання світу почуттів неможливе без розуміння й переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику й діставати насолоду від неї. Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури. Саме це свідчить про важливість музичного мистецтва в житті особистості, яке має розглядатися як першооснова у вихованні людини.

Виховання музикою має найточніший, найдоцільніший вплив на розвиток духовного світу кожного школяра, пов’язується із його загальним

розвитком, здійснюється у контексті становлення цілісної особистості. Вчитель має розвинути чутливість учнів до музики, ввести їх у світ добра й краси, допомогти відкрити в музиці животворне джерело людських почуттів і переживань, виховати здатність до активної різнобічної діяльності, формувати ціннісно-орієнтаційне ставлення до музичного мистецтва, сприяти розвитку художньо-творчих здібностей дітей. Успішне вирішення цих завдань сприятиме досягненню мети музичного виховання: формування у школярів музичної культури як важливої і невід'ємної частини їхньої духовної культури.

Аналіз досліджень і публікацій з обраної проблематики. Проблема розвитку музичного сприймання має досить давню та глибоку історію. Значну роль у вирішенні цієї проблеми відіграли праці відомих вчених: Б. Асаф'єва, Н. Гродненської, Д. Кабалевського, О. Костюка, П. Міхеля, В. Медушевського, Є. Назайкінського, А. Сохора, Б. Теплова, В. Шацької тощо. Дослідниками підкреслюється провідна роль музичного сприймання та його взаємозв'язок з музикальністю. Зазначимо, що питання музичного сприймання та його педагогічного керівництва є найбільш вивченим і обґрунтованим у галузі музикознавства, музичної естетики, музичної педагогіки, психології (Б. Асаф'єв, Н. Гродненська, С. Беляєва-Екземплярська, Д. Кабалевський, О. Костюк, В. Медушевський, Є. Назайкинський, А. Пілічаускас, О. Ростовський, О. Рудницька, А. Сохор, Б. Теплов, В. Шацька). Фахівці визначають, що зміст музичного твору є невичерпним і багатозначним, а тому його сприймання вимагає не формального, а активного та усвідомленого осягнення. Адекватність музичного сприймання безпосередньо залежить від духовного багатства та музичної культури особистості, вимагає розвитку її музикальності.

Проблема розвитку музичного сприймання учнів молодшого шкільного віку глибоко досліджена в психолого-педагогічній науці. У першу чергу слід назвати теоретичні концепції, розроблені в працях С. Рубінштейна і Б. Теплова. Проблемою розвитку музичного сприймання учнів молодшого

шкільного віку активно та плідно займались Т. Артем'єва, В. Белобородова, В. Ветлугіна, Н. Лейтес, С. Науменко, К. Тарасова, Ю. Цагареллі, присвятивши цій проблемі чимало цікавих та оригінальних досліджень.

Шляхи та методи розвитку музичного сприймання учнів молодшого шкільного віку досліджували А. Арісменді, Е. Башич, П. Вейс, В. Верховинець, Д. Кабалевський, М. Картавцева, М. Леонтович, К. Орф, К. Стеценко та ін.

У сучасній музичній психології особливо актуальною є проблема розвитку музичного сприймання, що складає основу для формування імпровізаційних та творчих здібностей. Відомими є фундаментальні дослідження з психології творчості Л. Виготського, А. Брушлінського, Б. Кедрова, Я. Пономарьова, В. Роменця, С. Рубінштейна, О. Тихомирова тощо. У музикознавчому аспекті досліджуються механізми впливу музики на людей у зв'язку з їх психічною організацією (Б. Асаф'єв, Л. Баренбойм, В. Медушевський, Є. Назайкінський, А. Сохор, Б. Яворський та ін.)

Над проблемою розвитку музичного сприймання працювали Л. Баренбойм, А. Баташов, К. Берендт, Н. Ветлугіна, М. Картавцева, Д. Коллієр, В. Конен, Є. Месснер, Г. Нейгауз, Є. Овчинніков, У. Сурджент та ін.

Актуальність дослідження визначається і тим, що, незважаючи на значну кількість теоретичних і емпіричних досліджень, які було проведено в галузі музичної освіти, значущість вивчення даної проблематики не втрачається й досі. Складність вирішення проблеми розвитку музичного сприймання на уроках музичного мистецтва зумовлюється цілою низкою суперечностей:

- між потребами художньо-естетичного спрямування навчально-виховного процесу уроків музичного мистецтва і реальним станом викладання цього предмету в школах;

- між формальним визнанням та усвідомленням значення сприймання музики як важливої системної підструктури процесу розвитку особистості в

цілому і фактичною недооцінкою цього виду музичної діяльності на уроках музичного мистецтва в початкових класах загальноосвітньої школи.

Соціальна та педагогічна значущість проблеми розвитку музичного сприймання, її недостатня теоретична та методична розробленість зумовили вибір теми дослідження: **“Розвиток музичного сприймання учнів молодшого шкільного віку на уроках музичного мистецтва”**.

Об’єкт дослідження – процес розвитку музичного сприймання учнів молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – методичні засади розвитку музичного сприймання учнів молодшого шкільного віку на уроках музичного мистецтва.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити основні методичні засади розвитку музичного сприймання учнів початкових класів.

Відповідно до мети дослідження було визначено такі **завдання:**

- уточнити сутність поняття “музичне сприймання”, визначити зміст та основні структурні компоненти;
- окреслити основні властивості вікової характеристики та особливості музичного сприймання учнів молодшого шкільного віку;
- розглянути специфіку уроку музичного мистецтва в початкових класах;
- розробити критерії та рівні розвиненості музичного сприймання учнів молодших класів;
- експериментально перевірити розроблені методичні засади розвитку музичного сприймання учнів молодшого шкільного віку на уроках музичного мистецтва.

Для розв’язання поставлених завдань, перевірки та аналізу результатів було розроблено програму дослідження, в якій використано комплекс **методів:**

Теоретичні: аналіз психологічної, методичної та спеціальної літератури

з проблеми дослідження; метод теоретичного аналізу, методи узагальнення результатів дослідження.

Емпіричні: педагогічне спостереження та аналіз уроків, бесіди, анкетування, усне опитування, вивчення учнівських робіт, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний), математичні методи статистичної обробки результатів експериментальної роботи.

Практичне значення роботи полягає у можливості впровадження у навчальний процес загальноосвітніх шкіл запропонованих методологічних засад розвитку музичного сприймання молодших школярів. Матеріали дослідження можуть мати практичне застосування в діяльності викладачів музичного мистецтва, написанні навчально-методичних розробок і програм та проведенні досліджень з актуальних проблем музичної освіти.

Методологічну основу дослідження складають праці з проблеми розвитку музичного сприймання Б. Асаф'єва, Д. Кабалевського, В. Медушевського, Є. Назайкинського, О. Ростовського, О. Рудницької, А. Сохор, Б. Теплова, В. Шацької.

Апробація дослідження здійснювалась у процесі навчальної діяльності на базі ЗОШ № 29 м. Хмельницького, на студентській науково-практичній конференції (м. Хмельницький, 20 квітня 2016 р), у статті “Специфіка та особливості формування навичок слухання музики учнів молодшого шкільного віку”, та на засіданні кафедри музичного мистецтва Кам’янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка.

Структура та обсяг дослідження. Магістерська робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (90 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи складає 93 сторінки, з них основного тексту 80 сторінки.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного нами дослідження дають підставу зробити наступні висновки й узагальнення:

1. Розвиток музичного сприймання є важливою проблемою музичної педагогіки, адже музика є одним із наймогутніших засобів виховання, що надає естетичного забарвлення всьому духовному життю людини. Уміння слухати й чути музику не є вродженою якістю. Пізнавально-творчі можливості учнів розвиваються в активній музичній діяльності. У процесі слухання музики включається досвід безпосередніх переживань і роздумів учнів, який формується під впливом музичного мистецтва, а також художній досвід, пов'язаний із сприйманням музики. Це дає нам можливість розглядати сприймання як основу засвоєння школярами втіленого в музиці досвіду естетичного ставлення до дійсності. Тому головним завданням музичного виховання учнів є формування та розвитку в них активного сприймання музичних творів та їх інтерпретації.

2. На підставі теоретичного аналізу з'ясовано та визначено сутності поняття “сприймання”, яке має розглядатися як пізнання якості цілого, а не його окремих властивостей, не пасивне копіювання миттєвого впливу, а живий, творчий процес пізнання. Сприймання – це складний багаторівневий процес, зумовлений не лише музичним твором, а й духовним світом людини, яка сприймає цей твір, її досвідом, рівнем розвитку, психологічними особливостями тощо.

3. Розкрито структуру музичного сприймання молодших школярів, яка складається з трьох основних складових:

- первинне ознайомлення з музичною інформацією, перцептивний рівень сприймання;
- аналіз виразно-сміслового значення музичної мови, її розуміння;

- формування цілісного образу сприйнятого.

4. Проаналізовано вікові особливості учнів молодшого шкільного віку. Досліджуючи вікові особливості сприймання музики молодшими школярами зауважимо, що вони визнаються передусім обмеженістю життєвого і музичного досвіду дітей, специфікою їх мислення, для якого притаманні такі особливості як невміння узагальнювати, переважання в дітей цілісного сприймання без деталізації на окремі складові. Довільна увага в учнів молодшого шкільного віку розвинена недостатньо, через те твори, призначені для слухання, мають бути невеликими за розмірами та яскраво-образними, програмними. Музика, яку слухають діти, повинна відповідати тим же вимогам, що й пісні, які вони розучують. Доступність музики визначається перш за все її змістом, близькістю тематики інтересам дітей, обсягом музичного твору. Увага та зосередженість при слуханні музичних творів в учнів молодшого шкільного віку обмежена у часовому вимірі

5. Розкрито специфіку та особливості музичного розвитку молодших школярів. В галузі відчуттів і сприйняття розвиток учнів молодших класів відбувається в напрямку від найпростішого розрізнення найвиразніших, форм, звуків до активного усвідомлення гармонійних сполучень, до диференціювання звуковисотних та ритмічних співвідношень у музиці, різноманітності форм та організації музичного розвитку.

Створення у слухачів відповідного настрою, установки на сприймання музики є важливою умовою формування музичного сприймання молодших школярів. Розглядаючи проблему розвитку музичного сприймання учнів початкових класів необхідно зазначити, що розрізняється три умовні стадії цього процесу:

- у школярів складається лише загальне уявлення про музичний образ,
- з'являється емоційна реакція;

- повторні слухання є процесом заглиблення у зміст музичного твору, відбувається виділення найяскравіших і найцікавіших особливостей, усвідомлення виразності окремих елементів музичної мови;

- музичний образ постає збагаченим асоціаціями, які виникають, і сприймання стає свідомим, чіткішим, естетично повноцінним.

Основними складниками структури музичного сприймання молодших школярів є такі:

- первинне ознайомлення з музичною інформацією, перцептивний рівень сприймання;
- аналіз виразно-сміслового значення музичної мови, її розуміння;
- формування цілісного образу сприйнятого.

б. Проаналізовано вимоги до сучасного уроку музичного мистецтва загальноосвітніх шкіл:

- спрямованість кожного уроку на досягнення загальної мети музичної освіти – формування музичної культури учнів як невід’ємної частини їх духовної культури; на вирішення в єдності трьох провідних завдань: розвиток емоційного, усвідомленого і діяльнісно-практичного ставлення учнів до музики;

- чітке усвідомлення вчителем мети і завдань уроку, визначених ним відповідно до загальної мети і завдань музичної освіти учнів, конкретної теми і змісту уроку;

- опора на закономірності й принципи музичної освіти;
- відповідність між завданнями, змістом, формами і методами навчання і рівнем музичного розвитку учнів;

- поєднання колективної, групової та індивідуальної форми роботи на уроці;

- постійне збагачення учнів музичними знаннями і вміннями, і на цій основі систематичний розвиток їхніх музичних здібностей;

- використання методів педагогічного впливу, що відповідають природі музичного мистецтва й активізують музично-творчі здібності учнів;
- стимулювання учнів до творчого самовираження в музичній діяльності;
- позитивне спрямування загальної емоційної атмосфери на уроці;
- диференційований підхід до учнів з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей, можливостей, прагнень, сподівань, інтересів, потреб, смаків.

7. Розглянуто та проаналізовано спадщини педагогічних практик, провідних методичних систем музичного виховання та навчання, сучасних навчальних програм із музичного мистецтва, провідних наукових підходів до формування досліджуваного феномену. Це дозволило нам стверджувати про необхідність врахування основних положень, які мають визначальне місце в процесі розвитку музичного сприймання учнів молодшого шкільного віку:

- на цілеспрямованому педагогічному керуванні процесом досягнення молодшими школярами змісту музичних творів;
- на спонуканні молодших школярів до активної участі в роботі над “музичним матеріалом”;
- на використанні різних методів музичного виховання й навчання;
- на використанні в музично-виховному процесі взаємозв’язків музики з іншими видами мистецтва;
- на інформаційному забезпеченні сприймання;
- на створенні у молодших школярів зацікавленості, настроєності (тобто установки) на слухання музики;
- на широкому використанні творів, що відповідають вимогам емоційно-образної доступності віку молодших школярів.

8. Визначено, що основними критеріями та показниками діагностики стану розвитку музичного сприймання учнів молодшого шкільного віку є:

- *міра вираженості емоційної реакції та сприймання музичних творів* (його показниками є: здатність зосереджено слухати музику, що звучить; наявність емоційно-захопленого ставлення до музики та вміння передавати емоційний „тон” музики в руках);
- *ступінь музичної обізнаності* (показники: осмислення знань щодо конкретних відомостей про музику; усвідомлення елементів музичної мови (спроможність визначати характер, настрій, темп, динаміку, структуру, види та жанри музичного твору; здатність аналізувати музичні твори (знання назв і авторів музичних творів, музичних термінів, біографій композиторів тощо);
- *повнота сформованого образу музичного твору* (показники: розуміння ролі засобів музичної виразності у становленні художнього образу твору; наявність особистісного ставлення до сприйнятого музичного твору).

9. На основі аналізу й узагальнення теоретичних цілей щодо розвитку музичного сприймання, проведеного експериментального дослідження доведено, що розвиток музичного сприймання учнів молодшого шкільного віку на уроках музичного мистецтва відбувається шляхом залучення їх до активної музично-творчої діяльності, розвитку художньо-образної уяви, організації різноманітної художньо-змістової та емоційно-наповненої діяльності на уроках музичного мистецтва та поєднання в єдиний комплекс основних її видів, що активізує емоційну сферу дітей, сприяє вивільненню фантазії, музично-творчому самовиявленню та самоствердженню.

10. Дослідно-експериментальна перевірка запропонованих нами методичних засад показала значне підвищення рівня розвитку музичного сприймання молодших школярів на уроках музичного мистецтва. В учнів експериментальних груп, на відміну від контрольних, відбулися значущі позитивні зміни у рівнях розвитку музичного сприймання. Значна кількість учнів (25,7%) досягла високого рівня розвитку музичного сприймання (у контрольній групі цей показник склав лише 10,6%. Відповідні дані для середнього рівня – 58,6% – ЕГ; та – 47,5% – КГ. Для низького рівня – 15,7% –

ЕГ та 41,9% – КГ. Одержані результати показали позитивні тенденції розвитку музичного сприймання молодших школярів на уроках музичного мистецтва, що свідчить про ефективність та доцільність запропонованої та проведеної нами роботи.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів поставленої проблеми. Подальшого осмислення потребують питання впливу музичного сприймання на самореалізацію молодших школярів на уроках музичного мистецтва та визначення умов розвитку музичного сприймання молодших школярів на уроках музичного мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллин А. Теория и практика музыкального обучения в общеобразовательной школе. М.: Музыка, 1983. 146 с.
2. Алиев Ю. Настольная книга школьного учителя-музыканта. М.: ВЛАДОС, 2002. 78 с.
3. Андреев В. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Основы педагогики творчества. Казань. 1988. 37 с.
4. Андреева О. Основы музичної грамоти. К.: Посвіт, 1978. 158 с.
5. Антонова В. Музичні ігри, танці і вправи. К.: Освіта, 1981. 152 с.
6. Апраксина О.А. К вопросу о диагностике музыкальных способностей. *Музыкальное воспитание в школе*. 1985. Вып. 11. С. 116-125.
7. Апраксина О.А. Методика музыкального воспитания в школе: Учебное пособие. М.: Просвещение, 1983. 224 с.
8. Асафьев Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. М.: Музыка, 1973. 144 с.
9. Асафьев Б.В. Музыкальная форма как процесс. Л.: Музыка, 1971. 376 с.
10. Асафьев Б.В. Речевая интонация. М.: Музыка, 1965. 136 с.
11. Барина М. О развитии творческих способностей ученика. М.: Музыка, 1961. 60 с.
12. Барко В., Тютюнников А. Як визначити творчі здібності дитини. К.: Освіта, 1991. 120 с.
13. Белкіна Е., Масол Л. Мистецтво. Підручник для 3 класу. К.: Нова книга, 2003. 64 с.
14. Белобородова В., Ригина Г., Алиев Ю. Музыкальное воспитание школьников. М.: Педагогика, 1975. 294 с.

15. Бех І. Виховання особистості: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Навчально-методичне видання. К.: Либідь, 2003. 280 с.
16. Бех І. Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади. К.: Либідь, 2003. 344 с.
17. Бібік Н. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів. К.: Вінас, 1987. 96 с.
18. Библер В. Мышление как творчество. М.: Педагогика, 1975. 389 с.
19. Блонский П. Избранные педагогические и психологические сочинения. М.: Педагогика, 1979. 304 с.
20. Богоявленская Д. Психология творческих способностей: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. М.: Просвещение, 2002. 320 с.
21. Божович Л. Избранные психологические труды. М.: Педагогика 1995. 240 с.
22. Васина-Гроссман В. Первая книжка о музыке. М.: Музыка, 1988. 58 с.
23. Верещагіна А., Жовчак З. Методика викладання музики у 1 класі. К.: Музична Україна, 1987. 127 с.
24. Ветлугіна Н. Музичний розвиток дитини. К.: Музична Україна, 1978. 256 с.
25. Ветлугина Н. Музыкальный словарь. М.: Музыка, 1985. 142 с.
26. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психологический очерк. М.: Просвещение, 1991. 93 с.
27. Возрастные и индивидуальные особенности младших школьников. под ред. Д.Елькониной и Т.Драгуновой. М.: Просвещение, 1967. С. 243-330.
28. Возрастные и индивидуальные различия памяти. под ред. А.Смирновой. М.: Педагогика, 1979. С. 21-26.
29. Глифорд Дж. Три стороны интеллекта. М., 1969. С. 531-537.

30. Горальски А. Пути изучения творчества. *Вопросы психологии* 1986. № 5. С. 175-176.
31. Горюнова Л. Развитие ребёнка как его жизнетворчество. *Искусство в школе*. 1993. № 1. С. 15-21.
32. Громов Е. Художественное творчество. М.: Политиздат, 1970. 263 с.
33. Дем'янчук О. Формування музично-естетичних інтересів учнів загальноосвітньої школи. К.: Вища школа, 1994. 78 с.
34. Дорошенко Т.В. Розвиток творчих здібностей на уроках музики: методичні рекомендації. *Початкова школа*. 2001. № 4. С. 34-37.
35. Загвязинский В. Педагогическое творчество учителя. М.: Педагогика, 1987. 159 с.
36. Зязюн І., Миропольська Н., Хлебнікова Л. Виховання естетичної культури школярів. К.: ІЗМН, 1998. 156 с.
37. Кабалевський Д. Б. Про трьох китів та про інші цікаві речі. К.: Муз. Україна, 1973. 190 с.
38. Кабалевський Д. Б. Як розповідати дітям про музику? К.: Муз. Україна, 1982. 320 с.
39. Коган В. Понятие “активность личности” как категория социальной психологии. М.: Педагогика, 1971. 130 с.
40. Колошинский Я., Панько Е. Учителю о психологии детей шестилетнего возраста. М.: Просвещение, 1988. 120 с.
41. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа). *Початкова школа*. 2002. № 2. С. 2-12.
42. Кучерявый А. Педагогика и психология детского творчества. Аспект самоформирования умений организовывать творчество детей: Учебное пособие. К., 1998. 193 с.
43. Лужний В. Музична грамота в школі. К.: Музична Україна, 1977. С. 18-28.
44. Лук А. Психология творчества. М.: Наука, 1978. 258 с.

45. Люблинская А. Очерки психологического развития ребёнка. М.: Просвещение, 1965. 36 с.
46. Люблинская А. Учителю о психологии младшего школьника. М.: Просвещение, 1977. 224 с.
47. Масол Л. Методика навчання мистецтва у початковій школі. Харків: Ранок, 2006. 256 с.
48. Медушевский В.В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки. М.: Музыка, 1976. 254 с.
49. Моляко В.Т. Психология творческой деятельности. К., 1978. 147 с.
50. Назайкинский Е.В. Звуковой мир музыки. М.: Музыка, 1988. 254 с.
51. Назайкинский Е.В. О психологии музыкального восприятия. М.: Музыка, 1972. 367 с.
52. Неменский Б.П. Мудрость красоты: О проблемах эстетического воспитания: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1987. 196 с.
53. Печерська Е.П. Навчання музичної грамоти на уроках. *Початкова школа*. 1995. № 12. С. 42-49.
54. Печерська. Е.П., Петрова Н.В. Урок музики в контексті культуро творчості. *Початкова школа*. 2006. № 4. С. 27-29.
55. Печерська Е.П. Уроки музики в початкових класах: Навч. посібник. К.: Либідь, 2001. 272 с.
56. Приходченко К. Витоки творчості. Розробки уроків та позакласних заходів з розвитку творчих здібностей учнів: Посібник. К.: Сталкер, 1998. 410 с.
57. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості: Навчальний посібник. К.: ІЗІМН, 1996. 236 с.
58. Рогозіна В. Особливості методики розвитку творчих здібностей молодших школярів. *Мистецтво та освіта*. 1997. № 2. С. 8-10.
59. Ростовський О.Я. Методика викладання музики в початковій школі. Тернопіль: Богдан, 2000. 215 с.

60. Ростовський О.Я. Педагогіка музичного сприймання. К.: ІЗМН, 1997. 248 с.
61. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька. К.: ІППО, 2002. 270 с.
62. Савченко О. Розвивай свої здібності: Навчальний посібник для молодших школярів. К.: Освіта, 1995. 159 с.
63. Сисоєва С. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня. К.: Поліграф книга, 1996. 406 с.
64. Тараканова А.П. Діти, танець і освіта. *Художня освіта і проблеми виховання молоді*: Збірник наукових статей. Кол. авт.: Рудницька О.П., Уланова С.І., Ростовський О.Я. та ін. К.: ІЗМН., 1997. С. 148-154.
65. Тарасов Г.С. Музыкальная потребность, музыкальные способности, музыкальное восприятие. *Музыкальное восприятие как предмет комплексного исследования*: Сб. ст. Сост. А.Г. Костюк. К.: Муз Украина, 1986. С. 56-69.
66. Тарасов Г.С. О коммуникативной природе музыкальных способностей. *Вопросы психологии*. 1987. № 3. С. 115-121.
67. Тарасов Г.С. Психологические особенности музыкального обучения младших школьников. *Музыка в школе*. 1983. № 2. С. 14-18.
68. Тарасов Г.С. Психология художественной игры. *Музыка в школе*. 1988. № 1. С. 15-21.
69. Тарасова К.В. Онтогенез музыкальных способностей. М.: Педагогика, 1988. 176 с.
70. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. – М.: Педагогика, 1985. Т. 1. 428 с.
71. Халабузарь В., Понов В., Добровольская Н. Методика музыкального воспитания: Учебное пособие. М.: Музыка, 1989. 176 с.
72. Хлебнікова Л. Урок музики у шестирічних учнів. *Початкова школа*. 1988. № 9. С. 18-23.

73. Черноиваненко Н., Дмитриева Л. Методика музыкального воспитания в школе. М.: Просвещение, 1989. 207 с.
74. Шацкая В. Музыкально-эстетическое воспитание детей и юношества. М.: Педагогика, 1975. 197 с.
75. Философский энциклопедический словарь: Под ред. Л.О. Ильичева и др. М.; 1983. 840 с.
76. Філософський словник: За ред. В.І.Шинкарука, 2-е вид., перероб. та доп. К.: УРЕ, 1986. 800 с.
77. Фомин А. Воспитание танцем. Художественное воспитание подрастающего поколения: проблемы и перспективы. Новосибирск, 1989. 213 с.
78. Формирование личности: проблемы комплексного подхода в процессе воспитания школьника: под ред. В.Н.Филонова. М.: Педагогика, 1983. 256 с.
79. Фридман Л.М. Педагогический опыт глазами психологов. М.: Просвещение, 1987. 224 с.
80. Фридман Л.М., Кулагина И.Ю. Психологический словарь учителя. М.: Просвещение, 1991. 228 с.
81. Халабузарь П., Попов В., Добровольская Н. Методика музыкального воспитания: уч. Пособие. М.: Музыка, 1989. 175 с.
82. Хлебникова Л.О. Виховання музикою. Навчання і виховання шестирічних першокласників. К.: Рад. школа. 1990. С. 155 – 168.
83. Хрестоматия по методике музыкального воспитания в школе: Сост. О.А. Апраксина. М.: Просвещение, 1987. 272 с.
84. Художньо-творчий розвиток учнів у школах естетичного виховання. *Мистецтво та освіта*. Ніжин. Вид-во НДУ ім. М.Гоголя. 1995. 64 с.
85. Шацкая В.Н. Музыкально-эстетическое воспитание детей и юношества. М.: Педагогика, 1975. 200 с.

86. Шевченко Г.П. Эстетическое воспитание в школе: Уч.-методическое пособие. К.: Рад. школа. 1985. 144 с.
87. Шингаров Г.С. Эмоции и чувства как формы отражения действительности. М.: Наука, 1971. 223 с.
88. Элементарное музыкальное воспитание по системе К.Орфа: Сост. Л.А.Баренбойм. М.: Сов. композитор, 1979. 368 с.
89. Педагогический энциклопедический словарь [Электронный ресурс].
Режим доступа : <http://www.dirtop.ru/link-28990.html>.
90. Психологическая энциклопедия [Электронный ресурс]. Режим
доступа : http://mirslovarei.com/psy_a.